

Republika e Kosovës
Republika Kosova-Republic of Kosovo
Qeveria - Vlada – Government

Ministria e Industrisë, Ndërmarrësisë dhe Tregtisë
Ministarstvo Industrije, Preduzetništva i Trgovine - Ministry of Industry, Entrepreneurship
and Trade

SADRŽAJ

Korišćene skraćenice	2
Lista slika	3
Uvod	4
Metodologija	5
1 Opšte informacije	6
2 Glavni nalazi	7
2.1 Uticaj COVID-19 na proizvodnju	7
2.2 Uticaj COVID-19 na promet	9
2.3 Uticaj COVID-19 na izvoz	11
2.4 Uticaj COVID-19 na uvoz (snabdevanje)	13
2.5 Uticaj COVID-19 na zaposlenost	15
2.6 Procena mera koje je preduzela Vlada	17
2.7 Poslovni izazovi pre i tokom pandemije COVID-19	18
3 Preporuke	21
4 Reference.....	22
5 Aneks 1	
Opšta pitanja obrađena tokom intervjua	23

Korišćene skraćenice

ASK	-	Agencija za statistiku Kosova
SB	-	Svetska banka
EU	-	Evropska unija
BDP	-	Bruto domaći proizvod
CBK	-	Centralna banka Kosova
DI	-	Departman za industriju
ORIP	-	Odsek za razvoj industrijske politike
MIPT	-	Ministarstvo Industrije, Preduzetništva i Trgovine
UNDP	-	Program Ujedinjenih nacija za razvoj

Lista slika

Slika 1. Uticaj COVID-19 na proizvodnju	8
Slika 2. Uticaj COVID-19 na proizvodnju po sektorima	8
Slika 3. Uticaj COVID-19 na promet	10
Slika 4. Uticaj COVID-19 na promet po sektorima	10
Slika 5. Intervjuisana preduzeća koja izvoze i koja ne izvoze	11
Slika 6. Uticaj COVID-19 na izvoz	12
Slika 7. Uticaj COVID-19 na izvoz po sektorima	13
Slika 8. Intervjuisana preduzeća koja uvoze i ne uvoze	14
Slika 9. Uticaj COVID-19 na uvoz	14
Slika 10. Uticaj COVID-19 na uvoz po sektorima	15
Slika 11. Uticaj COVID-19 na zaposlenost	16
Slika 12. Uticaj COVID-19 na zaposlenost po sektorima	17
Slika 13. Procena mera koje je preduzela Vlada	18

Uvod

Ministarstvo industrije, preduzetništva i trgovine, konkretno Departman za industriju / Odsek za industrijsku politiku, obavilo je 77 poseta, polustrukturiranih intervjua u proizvodnim preduzećima na Kosovu.

Na osnovu izveštaja Svetske banke, UNDP-a, poslovnih komora na Kosovu i drugih izveštaja koji pokazuju da je Covid-19, pored javnog zdravlja, izazvao i veliki ekonomski šok, ORIP je istraživao njegov uticaj na sektore prerađivačke industrije.

Svrha ovog istraživanja je da se informiše o uticaju Covid-19 tokom 2020. godine, identifikovanju drugih izazova i njihovom uticaju na učinku preduzeća prerađivačke industrije.

Kroz ovo istraživanje identifikovaće se glavne potrebe i izraditi politike koje će odgovoriti na potrebe preduzeća u prerađivačkoj industriji.

Izveštaj ima za cilj da se bavi sektorom prerađivačke industrije na osnovu sledećih pokazatelja:

- Uticaj pandemije na proizvodnju;
- Uticaj pandemije na zaposlenost;
- Uticaj pandemije na izvoz;
- Uticaj pandemije na uvoz;
- Problemi nastali u preduzećima tokom pandemije i
- Tekući problemi / izazovi preduzeća.

Izveštaj predstavlja rezultate polustrukturiranih intervjua sa preduzećima prerađivačke industrije vođenih u periodu april - maj 2021. godine.

METODOLOGIJA

U cilju pružanja kvantitativnih i kvalitativnih informacija i prevazilaženja otvorenih pitanja, korišćena je metodologija istraživanja kroz polustrukturisane intervju sa preduzećima prerađivačke industrije.

Metoda intervju bila je direktna (licem u lice) i sprovedena je sa menadžerima preduzeća, u trajanju od oko 40 minuta.

Od oko 4500 preduzeća u prerađivačkoj industriji, intervjuisano je 77 preduzeća, od kojih su najveći broj, oko 52%, mala preduzeća. Fokus studije bili su preduzeća sa izvoznim potencijalom.

Od 77 posećenih preduzeća, 13% njih pripada tom sektoru prerade prehrambenih proizvoda, 7,8% proizvodnje pića, 10,4% preduzeća za proizvodnju tekstila, odeće i kože, 22% proizvodnje drveta, papira i nameštaja, 5,2% hemijskih proizvoda, 16,9% proizvoda od gume i plastike, 20,8% metala i gotovih metala, 3,9% nemetalske industrije.

Izbor preduzeća je izvršen u saradnji sa direkcijama za ekonomski razvoj odgovarajućih opština, u sedam regiona Kosova, osim opštine Priština gde je DPI sama odabrala preduzeća.

Nakon sprovođenja intervju, kvantitativni i kvalitativni podaci su obrađeni i analizirani metodom kombinovanog pristupa.

1. OSNOVNI PODACI

Pandemija Covid-19 vodila je svet u ekonomsku recesiju, gde su sve zemlje imale ekonomski pad i nastavljaju da se suočavaju sa ekonomskim uticajima kao rezultat pandemije.

Takođe na Kosovu, pandemija Covid-19 uticala je na javno zdravlje i u velikoj meri uticala na ekonomiju zemlje, kao rezultat smanjenja prihoda i povećanih budžetskih rashoda, gde je kosovski budžetski deficit dostigao 7,1 procenta BDP-a¹.

Očekuje se da će realni BDP, kako u EU, tako i u evrozoni, dostići nivo pre krize do sredine 2022. godine. Međutim, povratak na nivo ekonomske aktivnosti od pre krize i dalje će značiti sporiji rast ekonomije EU. Prerađivačke industrije su bile pogođene kratkoročnim nedostatkom ponude, ali većina industrija zasnovanih na proizvodnji oporavila se relativno brzo tokom trećeg kvartala (K3) 2020. godine.²

Prema podacima Svetske banke, "Global Economic Prospects", BDP u tržišnim cenama u procentima, svrstava Kosovo na drugo mesto, sa padom BDP-a za 2020. godinu, posle države Crne Gore, u poređenju sa zemljama regiona.

Na Kosovu je pandemija zahvatila mnoge sektore od kojih je, preko lančane vrednosti, pogođen i sektor prerađivačke industrije, koji je zabeležio blagi pad u poređenju sa ostalim sektorima. Generalno, u sektorima prerađivačke industrije došlo je do smanjenja agregatne tražnje kao rezultat uticaja pandemije Covid-19. Ako za primer uzmemo sektor pića, zatvaranje gastronomije uticalo je na smanjenje prodaje pića ispod 0,50 litara i drugih pića koja su uglavnom orijentisana na konzumiranje u gastronomiji.

Među ostalim problemima pandemije koji su uticali na sektore u lančanoj vrednosti je snabdevanje sirovinama i gotovim proizvodima do kojeg je došlo usled zatvorenih granica i poteškoća u transportu.

Na osnovu podataka polustrukturiranih intervjua sa preduzećima, sektor prerađivačke industrije od pandemije pogođen je uglavnom u prvom delu 2020. godine, dok je do trećeg kvartala, ovaj sektor počeo da oživljava i vraća se u normalu.

Ekonomski uticaj krize Covid-19 nije jednak u svim sektorima, kao ni u samim preduzećima unutar jednog sektora. Ovaj uticaj zavisio je od nekoliko faktora, uključujući sposobnost prilagođavanja prekidima u lancu snabdevanja, organizaciju poslovanja preduzeća i prodaju proizvoda.

Projekti predviđanja Evropske komisije su da će se ekonomija EU proširiti za 4,2% 2021. godine i 4,4% 2022. godine. Predviđa se da će ekonomija evrozone ove godine porasti za 4,3%, a naredne za 4,4%.³

¹ Centralna banka Republike Kosovo / Izveštaj o finansijskoj stabilnosti (januar - decembar 2020.)

² Impacts of the COVID-19 pandemic on EU industries / To contact the Policy Department or to subscribe for email alert updates, please write to: Policy Department for Economic, Scientific and Quality of Life Policies European Parliament L-2929 – Luxembourg

³ Spring 2021 Economic Forecast: Rolling up sleeves

2. GLAVNI NALAZI

Intervjui vođeni sa menadžerskim nivoom preduzeća u sektoru prerađivačke industrije omogućili su dobijanje podataka i izvlačenje rezultata koji su predstavljeni u ovom izveštaju. Pored opštih podataka sektora prerađivačke industrije, ovaj izveštaj takođe odražava dodatne podatke o efektima pandemije na sektore.

Prema intervjuima, 53% preduzeća izjavljuju da je pandemija imala negativan uticaj na njihova preduzeća, 16% izjavljuju da je tokom pandemije povećana proizvodnja i promet, a 31% je izjavilo da nije osetilo uticaj na poslovanje kao rezultat pandemije.

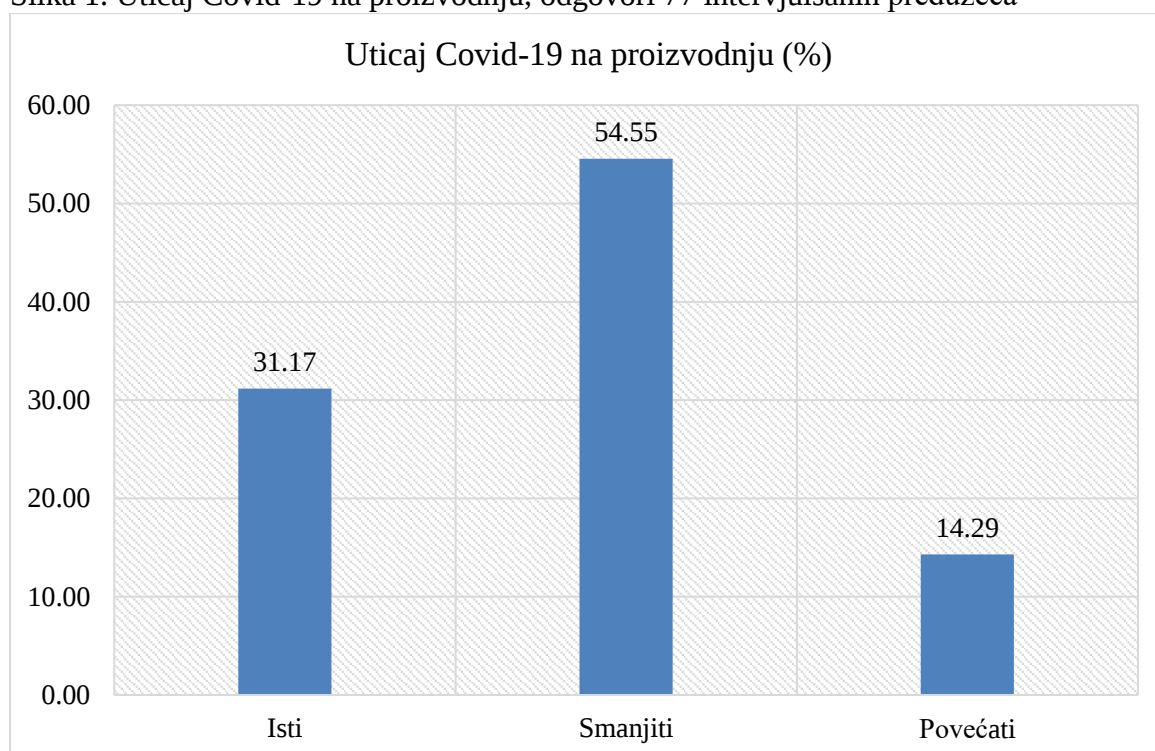
Na osnovu opštih intervju sa preduzećima prerađivačke industrije, preduzeća iz sektora metala i prerađenih proizvoda od metala najviše su pogođena krizom izazvanom Covid-19, gde je oko 75% preduzeća iz ovog sektora izjavilo da je došlo do pada. Uprkos negativnom uticaju na prethodni sektor, odgovorna lica od 75% anketiranih preduzeća, u sektoru hemijske industrije, izjavili su da su zabeležili porast proizvodnje, uglavnom higijenskih proizvoda.

2.1 Proizvodnja

Analiza podataka za anketirana preduzeća pokazuje da je tokom 2020. godine u proizvodnom procesu od 77 anketiranih preduzeća 55% izjavilo pad, u 31% preduzeća situacija je nepromenjena, dok je 14% njih izjavilo da su zabeležili povećanje proizvodnje, u poređenju sa 2019. godinom.

Intervjuisana preduzeća su uglavnom bila dobro organizovana i imala su priliku da održavaju proizvodni proces, međutim imala su prepreke u širenju svoje delatnosti i postizanju ispunjenja investicionog i proizvodnog plana za 2020. godinu.

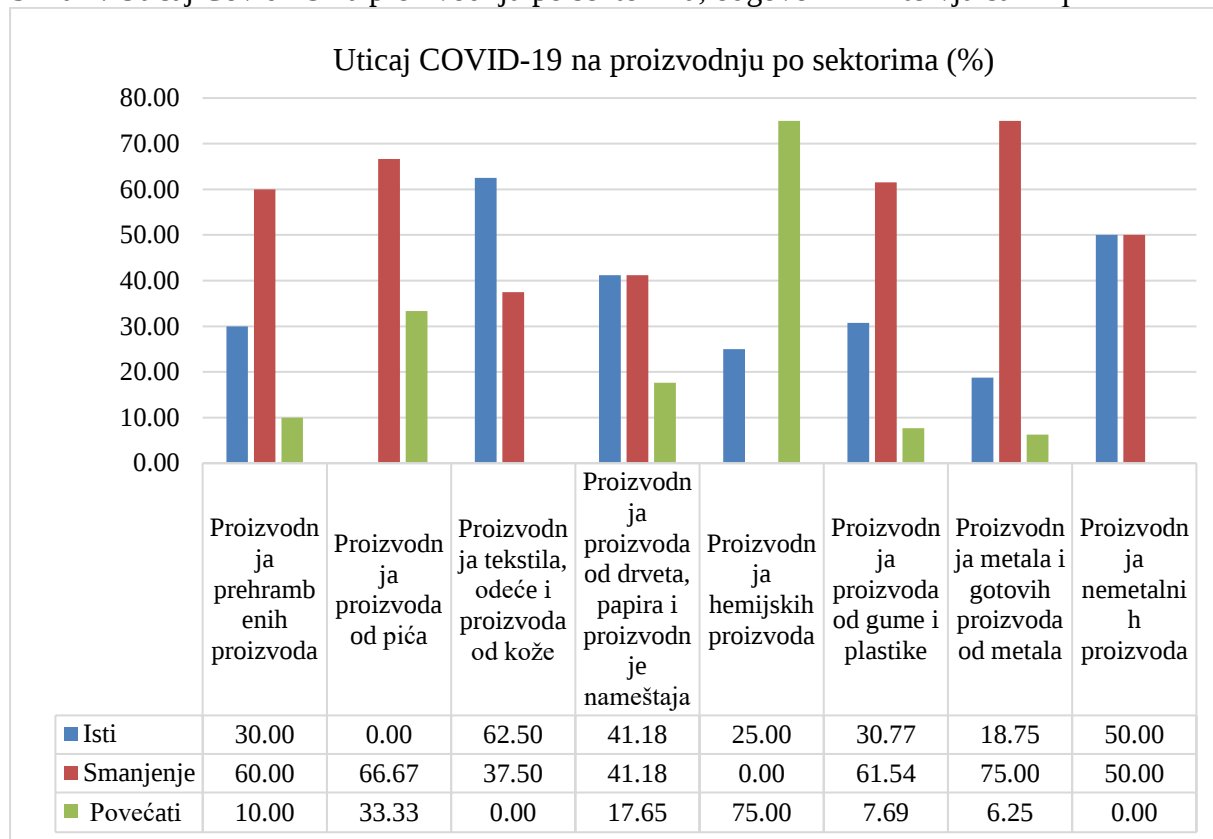
Slika 1. Uticaj Covid-19 na proizvodnju, odgovori 77 intervjuisanih preduzeća

Izvor: ORIP / obrađeni podaci, zasnovani na intervjuima sa 77 preduzeća u prerađivačkoj industriji

Jedan od sektora prerađivačke industrije obuhvaćen ovim istraživanjem, koji se suočio sa većim izazovima u odnosu na druge sektore, je sektor proizvodnje metala i prerađenih metalnih proizvoda.

Slika 2. Uticaj Covid-19 na proizvodnju po sektorima, odgovori 77 intervjuisanih preduzeća

Izvor: ORIP / obrađeni podaci, zasnovani na intervjuima sa 77 preduzeća u prerađivačkoj industriji

Podaci na slici br. 2, pokazuju da je u istraživanju predstavljeno 13 podsektora spojenih u 8 prioriternih sektora u prerađivačkoj industriji.

Najveći broj proizvodnih preduzeća koja su izjavila da je došlo do povećanja je u sektoru hemijske proizvodnje, sa 75%.

Najveći pad proizvodnje izjavilo je 75% preduzeća u sektoru metala i prerađenih proizvoda od metala, zatim 66,67% proizvodnje proizvoda od pića, 61,54% proizvodnje proizvoda od gume i plastike, 60% preduzeća u sektoru prehrambenih proizvoda i 50 % preduzeća u sektoru nemetalnih proizvoda.

Tokom 2020. godine, prema podacima predstavljenim na slici br. 2, na osnovu korelacije pokazatelja, za intervjuisana preduzeća stabilnost u proizvodnji zabeležilo je 3 sektora, a to su: sektor hemijskih proizvoda, sektor proizvodnje proizvoda od drveta, papira i nameštaja i sektor proizvodnje proizvoda od tekstila, odeće i proizvoda od kože.

Među ostalim problemima koji su konkretno predstavljeni u prvom delu 2020. godine bila je organizacija proizvodnog procesa, gde su preduzeća imala problema jer su bila prinuđena da rade sa smanjenim brojem zaposlenih, a to je uticalo na smanjenje produktivnosti u proizvodnom procesu.

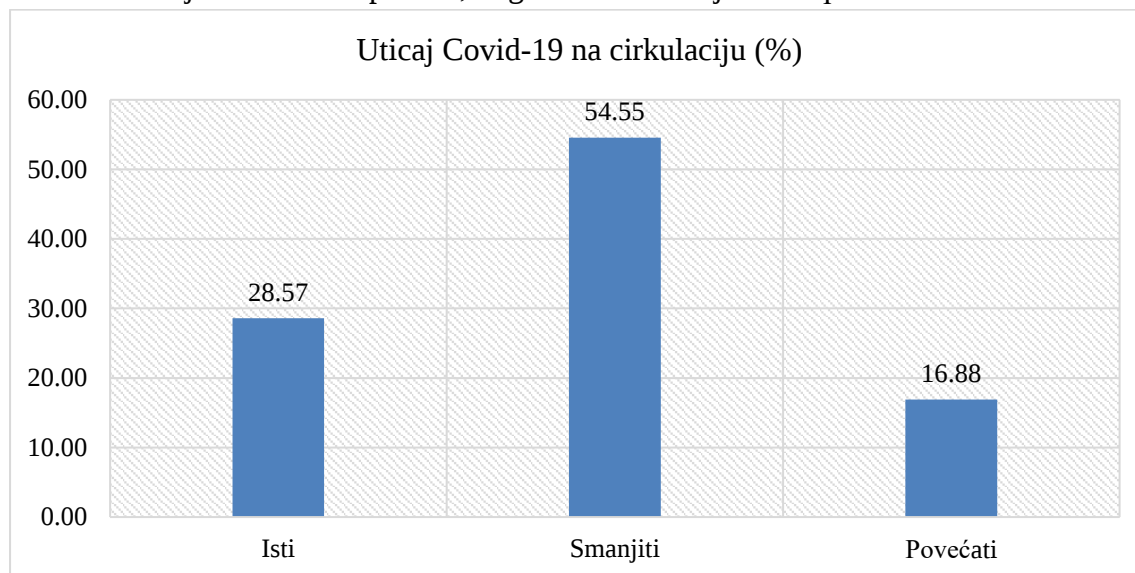
2.2 Promet

Polazeći od činjenice da je pandemija Covid-19 zahvatila sve zemlje sveta i polazeći od nepoznatog, građani su se dvoumili da troše koliko su potrošili ranije, a to je uticalo na pad prometa preduzeća.

Najveći broj preduzeća iz sektora proizvodne / prerađivačke industrije, sa kojima je obavljen intervju, najavio je pad prometa, što je rezultiralo nesprovođenjem njihovih planova.

Prema slici 3, u 2020. godini 54,55% preduzeća je izjavilo da je imalo pad prometa, 28,57% je izjavilo da je imalo isti promet i 16,88% je izjavilo da je imalo rast prometa u odnosu na 2019. godinu.

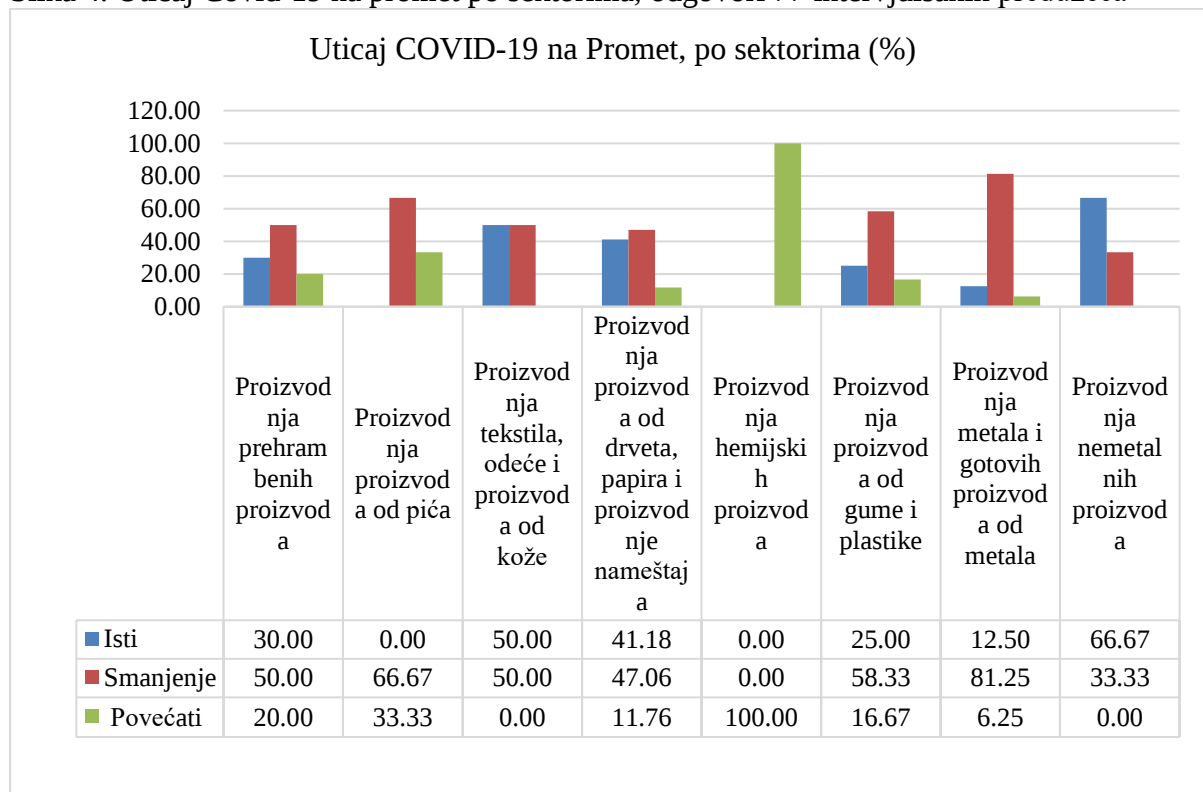
Slika 3. Uticaj Covid-19 na promet, odgovori 77 intervjuisanih preduzeća

Izvor: ORIP / obrađeni podaci, zasnovani na intervjuima sa 77 preduzeća u prerađivačkoj industriji

Prvi deo 2020. godine bio je izazovan za preduzeća iz sektora prerađivačke industrije, što je takođe uticalo na promet, kako je prikazano na sl. br. 4.

Slika 4. Uticaj Covid-19 na promet po sektorima, odgovori 77 intervjuisanih preduzeća

Izvor: ORIP / obrađeni podaci, zasnovani na intervjuima sa 77 preduzeća u prerađivačkoj industriji

Podaci na slici br. 4, pokazuju da je 100% proizvodnih preduzeća koja su izjavila da je došlo do povećanja prometa su u sektoru proizvodnje hemijskih proizvoda.

Najveći pad prometa izjavilo je 81,25% preduzeća u sektoru metala i prerađenih proizvoda od metala, zatim 66,67% u sektoru proizvodnje pića, 58,33% u sektoru proizvoda gume i plastike i sa po 50% preduzeća u sektor tekstila, odeće i proizvoda od kože i u preduzećima u sektoru prehrambenih proizvoda.

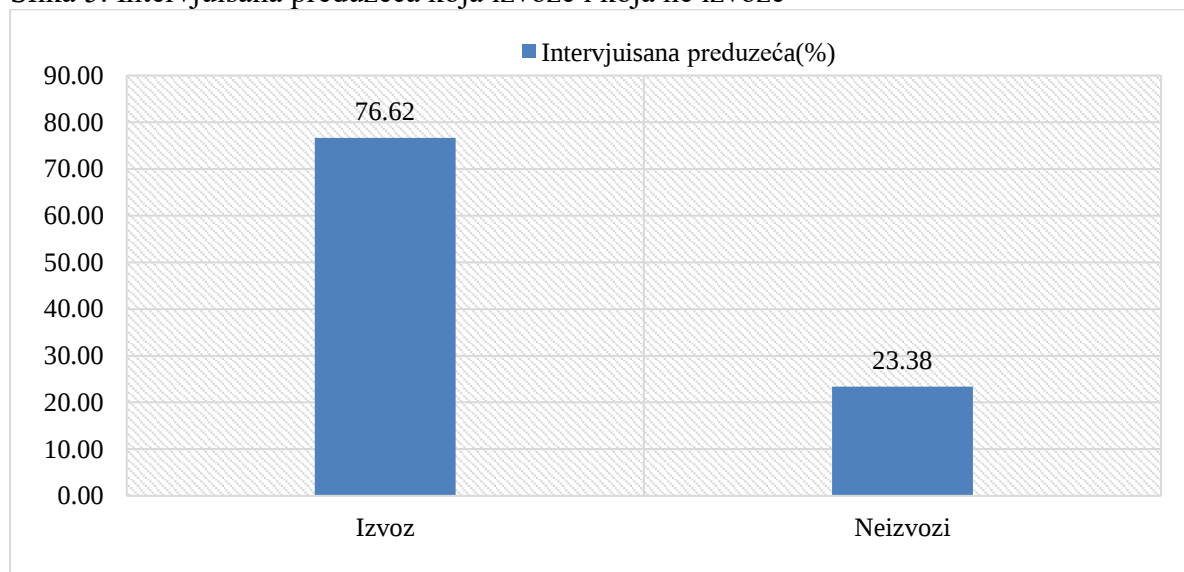
Tokom 2020. godine, prema podacima predstavljenim na slici br. 4, na osnovu korelacije pokazatelja, za anketirana preduzeća stabilnost prometa zabeležilo je 4 sektora, a to su: sektor proizvodnje hemijskih proizvoda, proizvodnja prehrambenih proizvoda, proizvodnja nemetalnih proizvoda i sektor proizvodnje proizvoda od drveta i papira i proizvodnja nameštaja.

2.3 Izvoz

Jedan od pokazatelja koji meri razvoj preduzeća i proizvodni kapacitet je izvoz. Prema podacima Kosovske agencije za statistiku Izvoz u sektoru C-Prerađivačka industrija, tokom 2020. godine bila je 2020. godine u iznosu od 398.46 miliona evra, što znači da je u monetarnoj vrednosti zabeleženo povećanje od 106.76 miliona evra ili 36,6%, u poređenju sa godina 2019.

Iz opštih podataka prerađivačke industrije, 16,74% su izvozna preduzeća, ali fokus ovog istraživanja su izvozna preduzeća sa udelom od 76,62%, dok 23,38% nisu izvozna preduzeća.

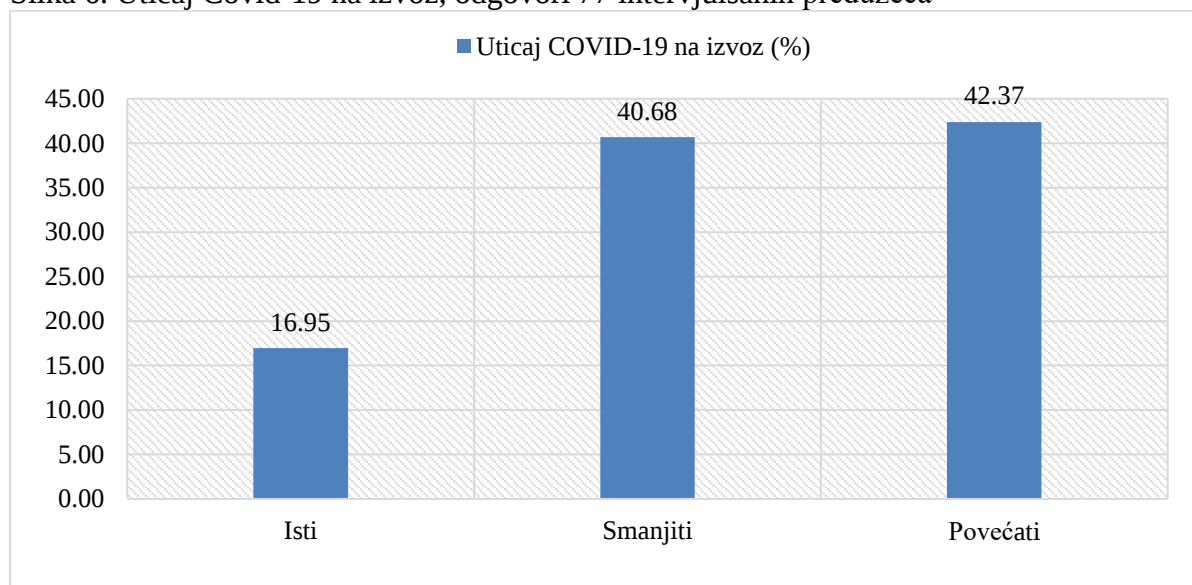
Slika 5. Intervjuisana preduzeća koja izvoze i koja ne izvoze

Izvor: ORIP / obrađeni podaci, zasnovani na intervjuima sa 77 preduzeća u prerađivačkoj industriji

Ako procenimo efekat pandemije Covid-19 na učinak izvoznih preduzeća, podaci iz intervjuja pokazuju da je 42,37% izvoznih preduzeća izjavilo da je imalo povećanje, 40,68% izjavilo da je imalo smanjenje i 16,95% izjavilo da održavalo stanje u odnosu na prethodnu godinu.

Slika 6. Uticaj Covid-19 na izvoz, odgovori 77 intervjuisanih preduzeća

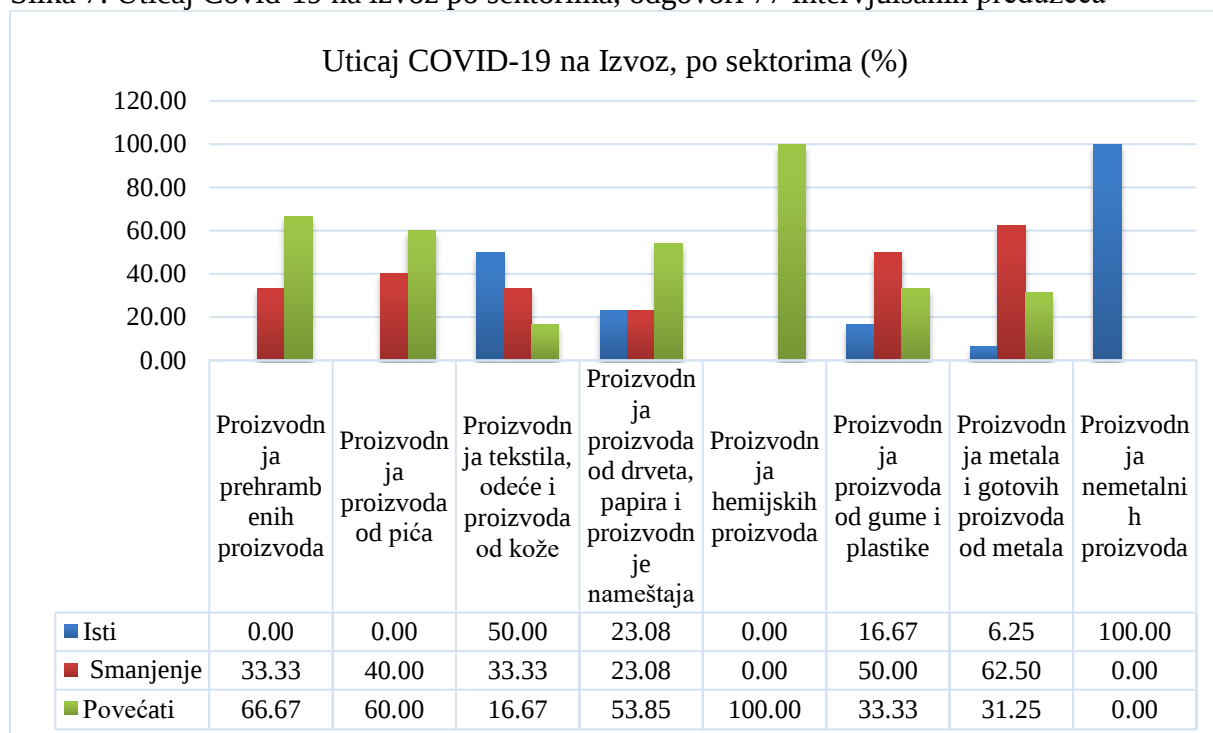
Izvor: ORIP / obrađeni podaci, zasnovani na intervjuima sa 77 preduzeća u prerađivačkoj industriji

Iz ovoga možemo zaključiti da je vrednost izvoza preduzeća koja su pokazala rast izvoza tokom 2020. godine bila veća od vrednosti izvoza preduzeća koja su tokom 2020. godine pokazala pad izvoza.

Analiza podataka o izvoznim istraživanjima po sektorima pokazuje da su 2020. godine u poređenju sa 2019. godinom izjavili povećanje izvoza za 100% preduzeća intervjuisanih u sektoru proizvodnje hemijskih proizvoda. Povećanje izvoza takođe je izjavilo 66,67% preduzeća iz sektora proizvodnje prehrambenih proizvoda, zatim 60% preduzeća iz sektora proizvodnje proizvoda od pića i 53,85% preduzeća iz sektora proizvodnje proizvoda od drveta, papira i proizvodnja nameštaja.

Najveći broj preduzeća koja su izjavila da je došlo do pada je u sektoru proizvodnje metala i prerađenih metalnih proizvoda za 62,5%. Takođe, sektor proizvoda od gume i plastike zabeležio je značajan pad za 50%.

Slika 7. Uticaj Covid-19 na izvoz po sektorima, odgovori 77 intervjuisanih preduzeća

Izvor: ORIP / obrađeni podaci, zasnovani na intervjuiima sa 77 preduzeća u prerađivačkoj industriji

Tokom 2020. godine, prema podacima predstavljenim na slici br. 7, na osnovu korelacije pokazatelja, za intervjuisana preduzeća 7 sektora je obeležilo izvoznu stabilnost, dok je samo sektor metala i prerađenih metalnih proizvoda pokazao nestalnost.

Zemlje u koje je izvezlo 76,62% anketiranih preduzeća su uglavnom u Nemačkoj, zatim u Švajcarskoj, Albaniji, Makedoniji, Italiji itd.

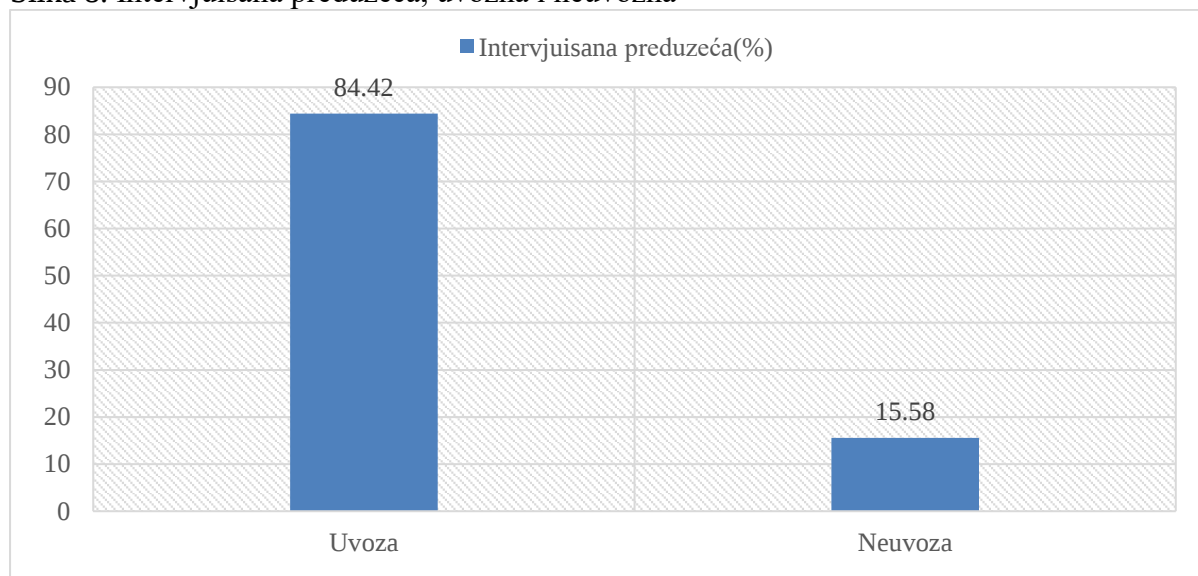
2.4 Uvoz

Mere preduzete širom sveta za sprečavanje širenja Covid-19 uticale su na poremećaj tržišta i neadekvatno snabdevanje kako blagovremeno tako i količinom.

Nesumnjivo je da nepravilno funkcionisanje uvoza sirovina direktno utiče na proces proizvodnje. U slučaju pojavljivanja krize, preduzeća u proizvodnom sektoru moraju biti spremna da imaju različite alternative snabdevanja.

Podaci na sl. Br. 8 Pokaži to, od 77 intervjuisanih preduzeća, 84,4% se snabdeva sirovinama iz stranih zemalja, dok se 15,6% snabdeva iz domaćeg tržišta.

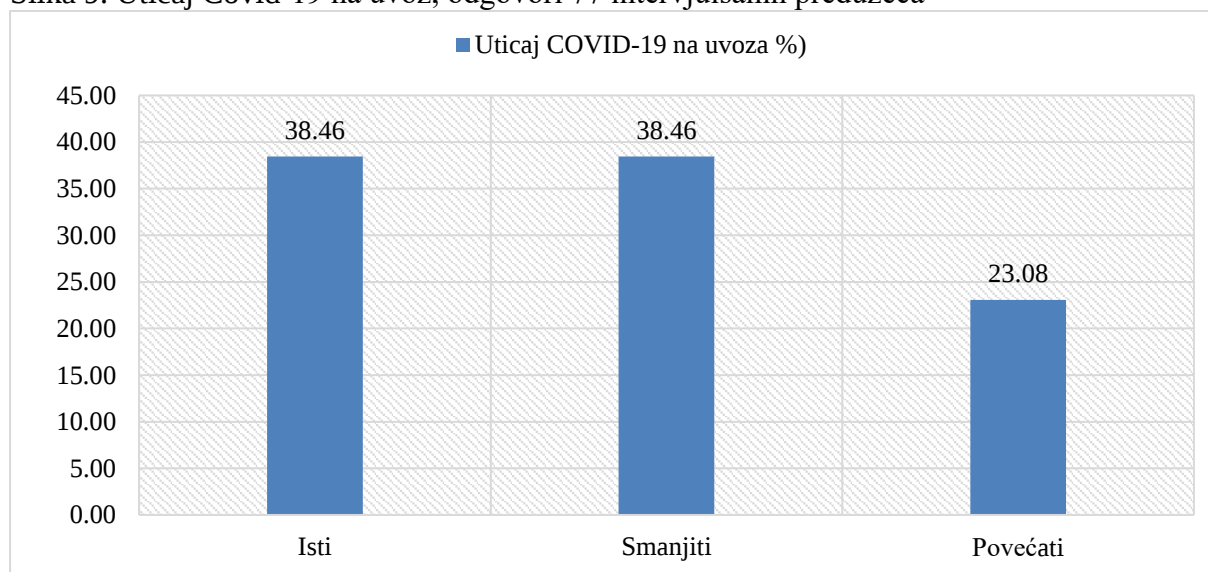
Slika 8. Intervjuisana preduzeća, uvozna i neuvozna

Izvor: ORIP / obrađeni podaci, zasnovani na intervjuima sa 77 preduzeća u prerađivačkoj industriji

Od 84,4% preduzeća koja su bila direktni uvoznici, njih 38,46% je izjavilo da je došlo do smanjenja uvoza, 23,08% povećanje i da 38,46% nije imalo promene.

Slika 9. Uticaj Covid-19 na uvoz, odgovori 77 intervjuisanih preduzeća

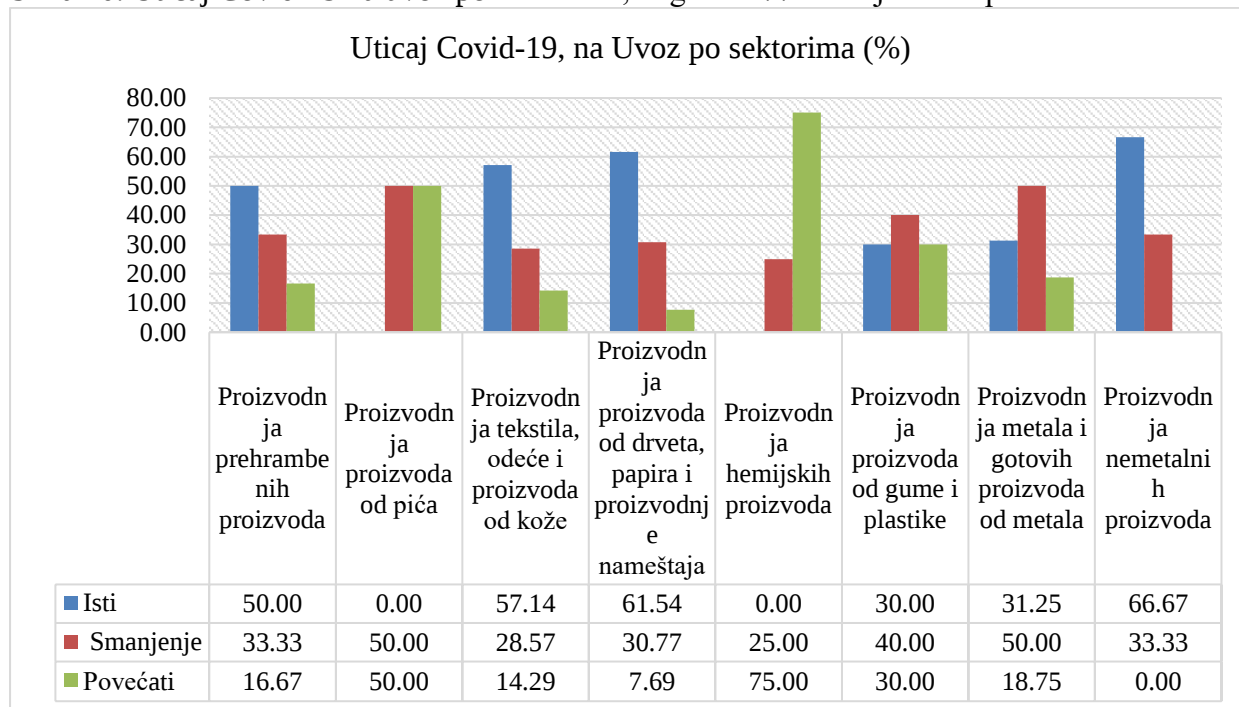

Izvor: ORIP / obrađeni podaci, zasnovani na intervjuima sa 77 preduzeća u prerađivačkoj industriji

Na osnovu podataka istraživanja uvoza, prema slici br. 10, u 2020. godini u odnosu na 2019. godinu, prijavili su rast uvoza 75% anketiranih preduzeća u sektoru proizvodnje hemijskih proizvoda. Povećanje uvoza prijavilo je 50% preduzeća iz sektora proizvodnje proizvoda pića.

Najveći broj preduzeća koja su izjavila da je došlo do pada uvoza je u sektoru proizvodnje metala i prerađenih proizvoda od metala i u sektoru proizvodnje proizvoda pića, za 50%.

Slika 10. Utjecaj Covid-19 na uvoz po sektorima, odgovori 77 intervjuisanih preduzeća

Izvor: ORIP / obrađeni podaci, zasnovani na intervjuiima sa 77 preduzeća u prerađivačkoj industriji

Tokom 2020. godine, prema podacima prikazanim na slici br. 10, na osnovu korelacije pokazatelja za intervjuisana preduzeća, bilo je nedostatka uvoza/snabdevanja sirovinama, kao rezultat Covid-19.

Zemlje iz kojih su uvozili 84,4% intervjuisanih preduzeća su iz Turske, Nemačke, Italije, Srbije, Kine itd.

2.5 Zapošljavanje

Među glavnim problemima države je nezaposlenost, koja se može pretvoriti i u socijalnu krizu.

Već 2020. godine su mnoge države brzo reagovale na pandemijsku krizu povećavanjem sredstava za svoje javne službe za zapošljavanje (JSZ), programima obuke i merama za povećanje potražnje za poslom.⁴

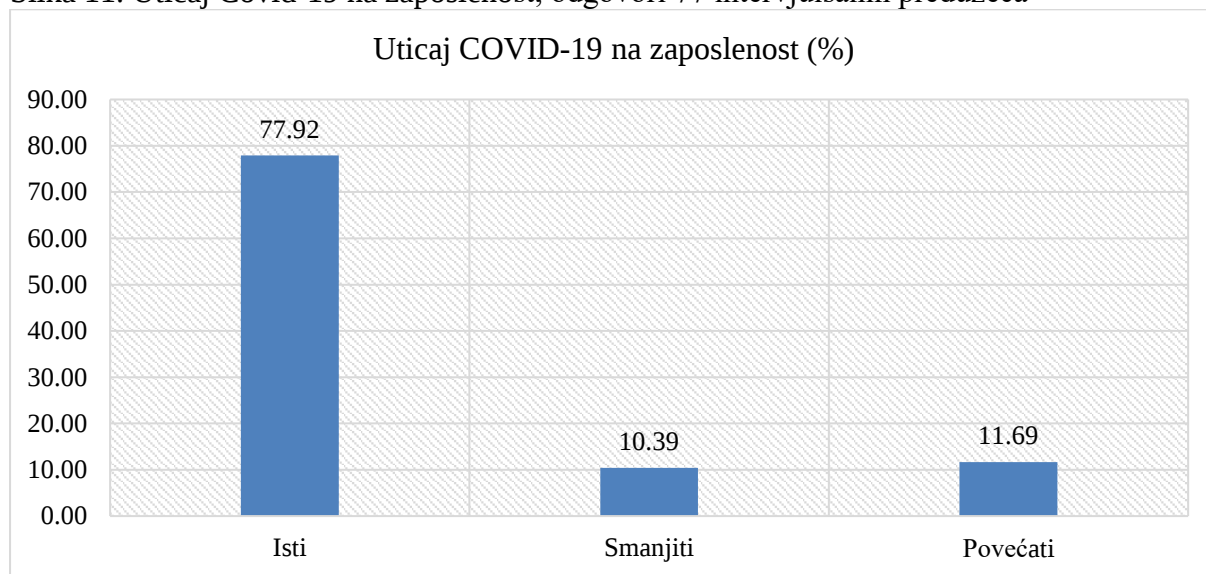
U intervjuisanim preduzećima prerađivačke industrije otpuštanje radnika nije poželjna mera preduzeća, uprkos predstavljenim poteškoćama. Bez obzira na sektor, 10,39% intervjuisanih preduzeća nije uspjelo da održi broj zaposlenih tokom pandemije.

Među ostalim opštim pokazateljima bilo je identifikovanje zaposlenih u proizvodnom sektoru prema polu, gde je od 77 intervjuisanih preduzeća 28,87% zaposlenih žena i 72,26% muškaraca.

Rezultati intervjua pokazuju da u sektoru „Proizvodnja tekstilnih proizvoda, odeće i proizvoda od kože“ 83,21% su žene i 16,79% muškaraca.

Među sektorima koji imaju nizak procenat zaposlenosti žena je sektor „Proizvodnja metala i gotovih proizvoda od metala“ sa samo 3,64%.

Slika 11. Uticaj Covid-19 na zaposlenost, odgovori 77 intervjuisanih preduzeća

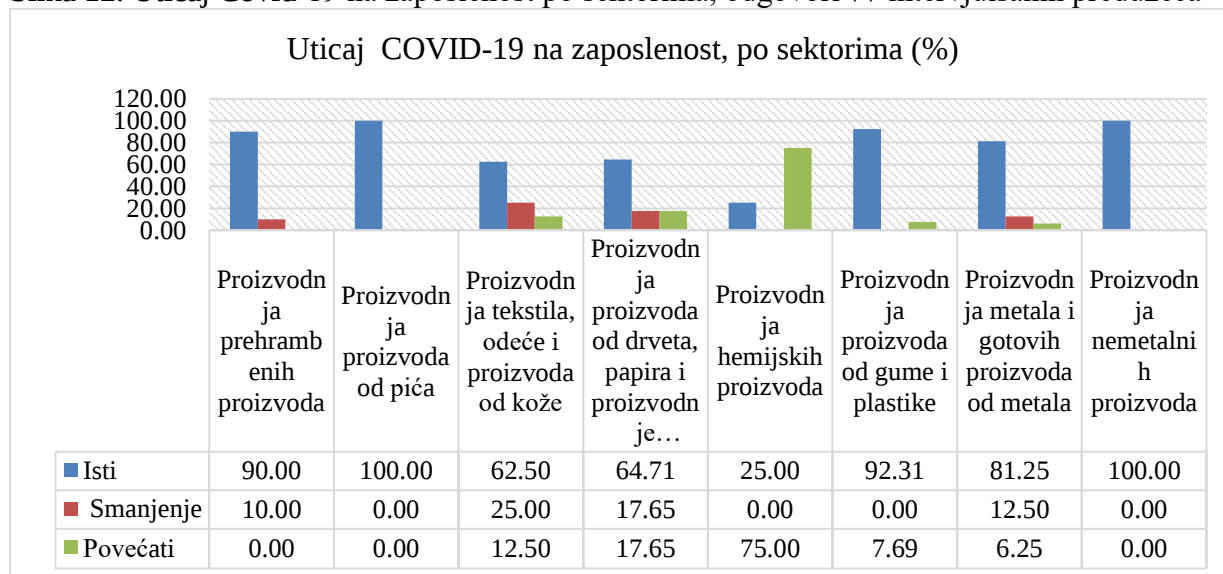
Izvor: ORIP / obrađeni podaci, zasnovani na intervjuima sa 77 preduzeća u prerađivačkoj industriji

Na osnovu podataka istraživanja zaposlenosti prema slici br.11, u 2020. godini u odnosu na 2019. godinu, u intervjuisanim preduzećima, najveći porast zaposlenosti je prijavio sektor proizvodnje hemijskih proizvoda, za 75%.

Broj preduzeća koja su izjavila da je došlo do smanjenja zaposlenosti je sektor proizvodnje tekstilnih proizvoda, odeće i proizvoda od kože za 25%.

⁴ Odgovori politike OECD-a na koronavirus (COVID-19) / Skaliranje politika koje povezuju ljude sa poslovima u oporavku od COVID-19

Slika 12. Uticaj Covid-19 na zaposlenost po sektorima, odgovori 77 intervjuisanih preduzeća

Izvor: ORIP / obrađeni podaci, zasnovani na intervjuima sa 77 preduzeća u prerađivačkoj industriji

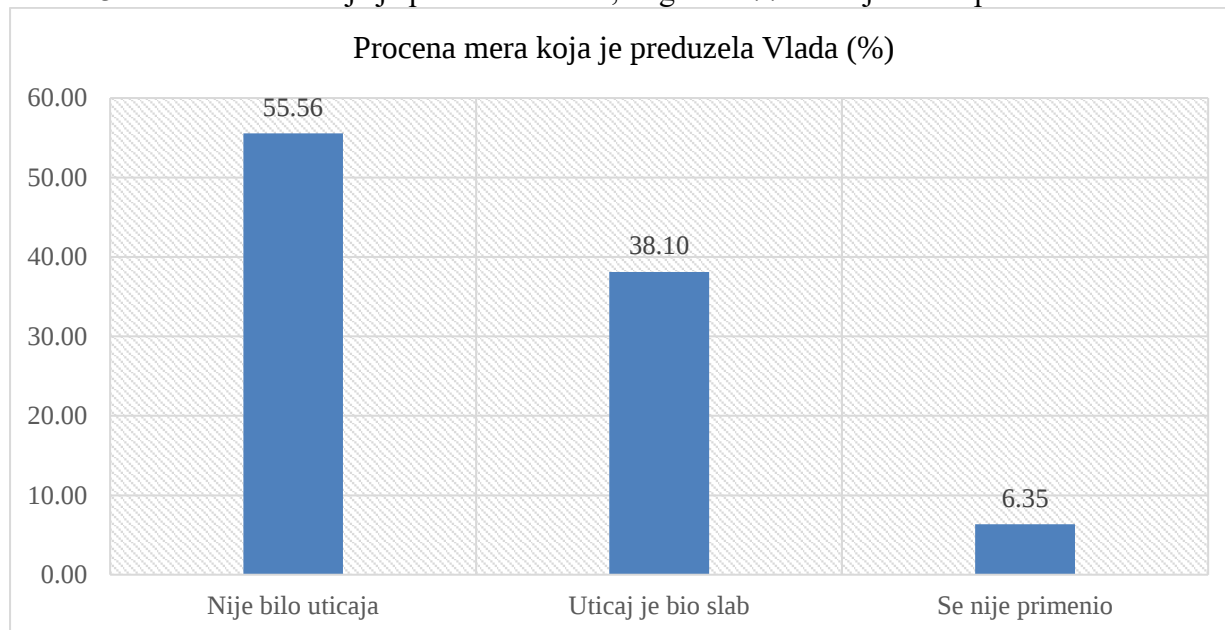
Tokom 2020. godine, prema podacima predstavljenim na slici br. 12, na osnovu korelacije pokazatelja, za intervjuisana preduzeća vidimo da je Covid-19 smanjio broj zaposlenih za 10,39%, što znači da je 78% preduzeća uspeo da održi broj zaposlenih, dok je povećanje zabeležilo 11,69 % preduzeća.

Odgovorni iz intervjuisanih preduzeća izjavili su da su za održavanje broja zaposlenih u odnosu na 2019. godinu koristili svoje budžetske rezerve, kao i mere podrške koje je preduzela vlada Kosova, kroz hitni fiskalni paket i onaj za ekonomski oporavak.

2.6 Procena mera koje je preduzela vlada

Procena mera iz Fiskalnog paketa za vanredne situacije i Paketa za ekonomski oporavak tokom 2020. godine, u intervjuima sa preduzećima prerađivačke / prerađivačke industrije, jedno od pitanja je bilo gde su preduzeća dala odgovore da li su imala efekat od mera koje je preduzela vlada.

Slika 13. Procena mera koje je preduzela vlada, odgovori 77 intervjuisanih preduzeća

Izvor: ORIP / obrađeni podaci, zasnovani na intervjuima sa 77 preduzeća u prerađivačkoj industriji

Najveći broj intervjuisanih preduzeća u prerađivačkoj industriji, njih 55,56%, mere koje je vlada Kosova preduzela za podršku preduzećima tokom pandemije, konkretno tokom 2020. godine, nisu ih ocenile kao efikasne i izjavili su da nisu uticaj na održivost njihove aktivnosti. Na slici 13, primećuje se da je 38,10% preduzeća izjavilo da nisu imali uticaj na održivost njihove delatnosti.

Sa slike br.13, primećuje se da je 38,10% preduzeća izjavilo da je imalo malo uticaja, omogućavajući očuvanje radnih mesta, dok je 6,35% izjavilo da uopšte ne smatra razumnim da apliciraju.

Ako se pandemija i zatvaranje nastave u 2021. godini, odgovorni u preduzećima prerađivačke industrije ne planiraju da menjaju delatnost, ali će biti prinuđeni da smanje broj zaposlenih.

3. Izazovi biznisa pre i tokom pandemije COVID-19, uopšte

Izazovi biznisa prerađivačke industrije tokom pandemije, u svim sektorima, bili su gotovo slični. Glavni problem koji je primećen tokom razgovora sa kompanijama je taj što većina njih nije bila pripremljena i nije imala nikakvu strategiju kako da postupa u slučaju suočavanja sa spoljnim faktorima poput pandemije Covid-19.

3.1 Tokom pandemije, glavni izazovi intervjuisanih preduzeća bili su:

- Snabdevanje sirovinama, posebno za preduzeća koja su uvozila van zemalja zapadnog Balkana;
- Nedostatak novčanih sredstava;
- Kašnjenja u plaćanju;
- Problemi sa transportom, uopšte;
- Zatvaranje Gastronomije je uticalo na smanjenje potražnje proizvodnih preduzeća;
- Infekcija radnika sa Covid 19;

- Prekid proizvodnih linija.

Problemi ili izazovi preduzeća razlikuju se od sektora do sektora. Sektori koji su povezani sa građevinskim sektorom predviđaju da će se problemi ili finansijske krize ovih preduzeća pojaviti tokom 2021. godine.

3.2 Opšti izazovi koje su prijavili preduzeća prerađivačke industrije su:

- Nedostatak kvalifikovanih radnika;
- Nedostatak kontrole kvaliteta uvezenih proizvoda predstavlja nelojalnu konkurenciju na tržištu;
- Visoka neformalnost (u proizvodnji postoji mnogo preduzeća koja proizvode proizvode kod kuće i uopšte nisu registrovani, posebno tekstil i proizvodi od drveta, poput nameštaja);
- Kamatna stopa banke je i dalje veoma visoka u poređenju sa drugim zemljama, takođe otplata sredstava započinje odmah po uzimanju kredita;
- Digitalizacija dozvola;
- Na tržištu postoje proizvodi koji nemaju opis na albanskom jeziku;
- Problem će biti i ako se cena električne energije poveća (energetske ugovore posebno treba odložiti u ovom trenutku);
- Druge zemlje, posebno u regionu, često zahtevaju različite analize kako bi prijavile prepreke naših proizvođača tokom izvoza proizvoda;
- Povećanje cene sirovina;
- Izazov za vlasnika je nemarnost lokalnih i centralnih institucija da legalizuju imovinu u ime gradskog regulatornog plana, ali i područja zaštićena MIO-m. Za preduzeća je postao nepremostiv izazov da se prošire na ličnoj imovini i povećaju proizvodne kapacitete ulaganjem u naprednu tehnologiju i povećanjem zaposlenosti;
- Nedostatak infrastrukture - nedovoljan prostor za rad;
- Problem sa dobijanjem viza - slobodno kretanje radnika;
- Nedostatak finansija za kupovinu mašina;
- Carinski zakoni, problem je što se roba koja se procenjuje u uvozu, ne procenjuje se isto u izvozu. Ali i ista procena, kao one koja ima marku i one lošijeg kvaliteta;
- Nedostatak slobodnih ekonomskih zona;
- Nedostatak zakona o kretanju kapitala na Kosovu, koje su zemlje poput Albanije, prošle godine već završile takav zakon. Dok je u našoj zemlji CBK i dalje odgovoran.

Intervjuisane kompanije su u većini slučajeva pominjale finansijske probleme. Među najpogodnijim oblicima za preduzeća ispostavilo se da su subvencije i grantovi i bankarski krediti sa niskim kamatnim stopama (1,5 - 3%) i dugoročna otplata zajma (10-20 godina).

Veoma kontroverzan problem bio je period otplate zajma ili početak otplate zajma. Preduzeća počinju da otplaćuju kredite u trenutku kada dobiju kredit, dok najprikladnije vreme za otplatu zajmova bi bio period nakon 1-2 godine, kada mogu da počinju sa proizvodnjom i prodajom.

4. Preporuke

1. Podržati izvozna proizvodna preduzeća subvencionisanjem izvoza;
2. Uspostavljanje finansijske šemu ili razmatranje mogućnost izmene Zakona o osnivanju Kosovskog fonda za kreditne garancije. Razmotriti mogućnost dodavanja komponente koja pokriva ili smanjuje kamatnu stopu, kao i mogućnost otplate određenog procenta (npr. 15-30%) sredstava uložених u proizvodne mašine ili kapitalne investicije;
3. Preduzeti stimulatивne mere za mlade kako ne bi napustili zemlju;
4. Preduzeti mere za podsticanje ulaganja iz dijasfore u proizvodnju;
5. Razvoj programa za istraživanje tržišta za izvoz kao i programa stručnog usavršavanja za zadovoljavanje potreba tržišta;
6. Preduzeća koja počinju sa proizvodnjom da budu oslobođena od poreza za 2-3 godine;
7. Sprovesti istraživanja i analize tržišta rada u cilju usklađivanja poslodavaca (privatni sektor) i tražioca posla. Takođe, preduzeti mere za reforme sistema obrazovanja, stvarajući i jačajući stručne centre i kompetencije;
8. Vlada treba da da podrži proizvodna preduzeća u digitalizaciji njihovih proizvodnih programa, posebno u srednjim preduzećima, što će biti približno nizak trošak, od 30-40 hiljada evra ulaganja;
9. Da se ne poveća cena električne energije (naročito u ovo vreme treba odložiti ugovore o energiji), i predlaže se smanjenje cene električne energije za prerađivačku industriju;
10. Izvozna proizvodna preduzeća, da se podržavaju pokrićem kamata za snabdevanje sirovinama;
11. Finansijska podrška mladim pripravnicima od strane vlade.

5. Reference

1. Centralna banka Republike Kosovo / Izveštaj o finansijskoj stabilnosti (januar - decembar 2020) / https://bkk-kos.org/vp-content/uploads/2021/04/BKK_FSR_17-1.pdf
2. Impacts of the COVID-19 pandemic on EU industries Impacts of the COVID-19 pandemic on EU industries / [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/662903/IPOL_STU\(2021\)662903_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/662903/IPOL_STU(2021)662903_EN.pdf)
3. World Bank Group / Global economic prospects, January 2021 / <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/34710>
4. Spring 2021 Economic Forecast: Rolling up sleeves / https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-performance-and-forecasts/economic-forecasts/spring-2021-economic-forecast_en
5. Getting Stronger After COVID-19: Nearshoring Potential in the Western Balkans / The Vienna Institute for International Economic Studies/ <https://wiiw.ac.at/getting-stronger-after-covid-19-nearshoring-potential-in-the-western-balkans-dlp-5814.pdf>
6. OECD Policy Responses to Coronavirus (COVID-19) / Scaling up policies that connect people with jobs in the recovery from COVID-19/ <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/scaling-up-policies-that-connect-people-with-jobs-in-the-recovery-from-covid-19-a91d2087/>
7. https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-performance-and-forecasts/economic-forecasts/spring-2021-economic-forecast_en

Opšta pitanja obrađena tokom intervjua

1. Opšte informacije;
2. Uticaj COVID-19 na proizvodnju;
3. Uticaj COVID-19 na promet;
4. Uticaj COVID-19 na izvoz (za izvozna preduzeća);
5. Uticaj COVID-19 na uvoz (za uvozna preduzeća);
6. Uticaj COVID-19 na zaposlenost;
7. Procena mera koje je preduzela vlada;
8. Mere koje su predložile preduzeća, a koje mogu biti efikasnije za preduzeća, ako ih preduzme vlada;
9. Izazovi biznisa pre i tokom pandemije COVID-19, uopšte;
10. COVID-19 i kontinuitet biznisa.